

Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΔΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΝ

‘Υπὸ Δρος ΜΙΑΤ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΥ
Διενθυντοῦ τοῦ Ε. καὶ Β. Ἐπιμελητηρίου Ρόδου

«Ἡ δυσκολία δὲν είναι γὰρ ἐννοήσιμεν τὰς νέας ἰδέας, ἀλλὰ γὰρ ἀποδάλιωμεν τὰς παλαιάς», ἔγραφεν δὲ Keynes εἰς τὴν Γενικὴν Θεωρίαν τῆς ἀπασχολήσεως τοῦ τόκου καὶ τοῦ χρήματος¹. Διότι δὲ διάσημος Ἀγγλος οἰκονομολόγος εἰσάγοντας γεωτεριστικὰς ἀντιλήψεις ἐπάνω εἰς τὰ θέματα τῆς κλασσικῆς οἰκονομικῆς θεωρίας, ἀντιμετώπιζε τὴν δυσπιστίαν τῶν ἀνθρώπων εἰς τὰς νέας ἰδέας, δυσκολότερον ἀπ’ ὅτι ἔχρειάζετο νὰ τοὺς πείσῃ διὰ τὴν ὀρθὴν θέσιν τῶν σκέψεων του. Ἡ δυσπιστία εἰς τὴν ἐφαρμογὴν μιᾶς γέας ἰδέας, ὅταν μάλιστα αὐτὴ καλύπτῃ τὰς ἀνθρωπιστικὰς ἐπιστήμας, εἰς τὰς ὅποιας ἀνήκει καὶ ἡ οἰκονομία, είναι φαινόμενον κάθε ἐποχῆς. Οἱ περισσότεροι ἀνθρώποι, ὅπως καὶ τότε, είναι στερεὰ δεμένοι μὲν αὐτὸν ποὺ δνομάζοιεν «κλασσικό». Εύρισκονται πάντα μεταξὺ δύο ἀντιλήψεων: ἡ μία πώς κάθε γέα ἰδέα είναι ἐσφαλμένη καὶ ἡ ἄλλη πώς τίποτε τὸ καινούργιο δὲν προσθέτει αὐτῇ. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον αἱ προσπάθειαι διὰ τὴν ἐφαρμογὴν μιᾶς ἐπιστημονικῆς μεθόδου, ποὺ είναι τὸ πρακτικὸν ἀποτέλεσμα εἰσαγωγῆς τῆς ἀντιστοίχου ἰδέας εἰς τὸ πεδίον τῆς ἐφηρισμένης οἰκονομίας, είναι ἐπίμονοι, κοπιαστικαὶ καὶ μακροχρόνιοι.

Καὶ ὅταν πρόκειται διὰ τὸ παραγωγικὸν τμῆμα τῆς οἰκονομίας, ποὺ ἔξυπηρτεῖται ἀπὸ τὰς θετικὰς ἐπιστήμας, τὸ πρᾶγμα είναι ἀπλούστερον² ἐδῶ χωρεῖ τὸ πείραμα εἰς τὸ ἐργαστήριον, ποὺ τὸ ἀποτέλεσμά του, ἔκφρασις ἀριθμητικὴ μιᾶς χημικῆς συνθέσεως ἢ φυσικῆς προσημέζεως, πείθει καὶ τὸν πλέον δύσπιστον ἐπιχειρηματίαν περὶ τῆς ἀνάγκης ἐφαρμογῆς τῆς νέας ἰδέας. «Οταν ἔμως πρόκειται διὰ τὸ καταναλωτικὸν μέρος τῆς οἰκονομίας, ποὺ ἔξυπηρτεῖται ἀπὸ τὰς ἀνθρωπιστικὰς ἐπιστήμας, τὸ πρᾶγμα γίνεται σύνθετον³ ἐδῶ εἰσέρχεται δὲ παράγων «ἀνθρωπος» ποὺ πρέπει γὰρ μελετηθῆ ὡς συμπεριφορά. Χρειάζεται συνεχῆς παρατήρησις ὅχι πλέον εἰς τὸν στεγὸν χῶρον τοῦ ἐργαστηρίου, ἀλλὰ εἰς τὸν εὑρὺν χῶρον τῆς ἀγορᾶς. Τὰ ἀποτέλεσματα αὐτὴν τὴν φοράν είναι ποιοτικά⁴ καὶ ἡ ποιότης ὡς ἀφηρημένη ἔκφρασις δὲν ἔχει τὴν πειθῶ τῶν ἀριθμῶν τοῦ πειράματος. Ἡ κατανάλωσις δὲν ἔξαρτᾶται δέσμαια μόνον ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰν τοῦ ἀνθρώπου⁵ είναι συγάρτησις καὶ ἄλλων παραγόντων που

συγδέονται μὲ τὴν ὄργανωσιν τῆς παραγωγῆς, μὲ τὰ συστήματα διανομῆς καὶ προωθήσεως τῶν πωλήσεων καὶ μὲ ἄλλας ὄργανωτικὰς διαδικασίας. Διὰ τοῦτο τὸ πρόδηλημα γίνεται περισσότερον σύγθετον καὶ εἰς τὴν συνθετικότητά του αὐτὴν χρειάζεται διὰ τὴν ἀντιμετώπισίν του ὀρθολογισμὸν καὶ ἐπιστημονικὴν μέθοδον. Αὐτὰ τὰ στοιχεῖα συγθέτουν τὴν σύγχρονον οἰκονομικὴν ἐπιστήμην τῆς μικροοικονομίας, διποὺς συγηθίζεται νὰ λέγεται ἡ οἰκονομία τῆς κυκλοφορίας καὶ τῆς καταγαλάσσεως, ποὺ προσπαθεῖ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸ δξὺν πρόδηλημα τῆς «διαθέσεως» μὲ ἐπιστημονικὰς μεθόδους διοικήσεως τῶν ἐπιχειρήσεων, ἐρεύνης τῆς ἀγορᾶς, προωθήσεως τῶν πωλήσεων, προσολῆς καὶ διαφημίσεως κ.τ.λ., μέσα εἰς ἓνα κλινικὰ ποὺ γενικὰ κυριαρχεῖ ὁ ἐμπειρισμός.

Ἡ ἀπόδοχὴ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης ποὺ χρησιμοποιεῖ ὅλας αὐτὰς τὰς μεθόδους δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα μιᾶς συγαισθηματικῆς ὄριμῆς, οὔτε δέδαια μιᾶς κάποιας ἀνάγκης προσαρμογῆς εἰς τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς· εἶναι ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον ἀνάγκη ὄργανη, «βιολογικὴ» θάν ἐλέγαμεν τῆς οἰκονομίας. Μία πρόσφατος ἔρευνα τοῦ Κέντρου Παραγωγικότητος τῆς Ἀμερικῆς ἀπέδειξε πώς ἡ αὕτησις τοῦ ἔθνηκού εἰσοδήματος τῆς χώρας αὐτῆς ὀφείλεται κατὰ ἓνα μεγάλον ποσοστὸν εἰς τοὺς παράγοντας ποὺ εἶναι ὑποτελέσματα ἐφαρμογῆς ἐπιστημονικῶν μεθόδων. Αὐτὸ καὶ μόνον ἀρκεῖ διὰ γὰ πείση ποίᾳ εἶναι ἡ σημασία τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ἐνὸς ἀλάθου τῆς οἰκονομίας καὶ γενικώτερον εἰς τὴν πρόσδοπον μιᾶς χώρας. Αὐτὰ ὡς γενικὴ τοποθέτησις. Καὶ τώρα ἀς ἰδωμεν τὸ γίνεται εἰς τὸν τουρισμόν.

Ο τουρισμὸς εἶναι μία σύνθετος μορφὴ οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς δραστηριότητος, ποὺ ἐκδηλώνεται ἀπὸ τὴν μίαν πλευρὰν μὲ τὴν μετακίνησιν τῶν ἀτόμων καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν μὲ τὴν ὄργανωσιν τῆς ὑποδοχῆς καὶ ἔξυπηρετήσεως τῶν ἀτόμων ποὺ μετακινοῦνται. Ἡ μετακίνησις ποὺ λαμβάνει τὸ ὄνομα «τουριστικὴ κίνησις» ἐκφράζει τὴν τουριστικὴν ζήτησιν καὶ ἀποτελεῖ τὸ καταγαλωτικὸν μέρος τοῦ φαινομένου, ἐνῷ ἡ ὑποδοχὴ καὶ ἔξυπηρετήσις ποὺ λαμβάνει τὸ ὄνομα «τουριστικὴ δραστηριότης» ἐκφράζει τὴν τουριστικὴν προσφορὰν καὶ ἀποτελεῖ τὸ παραγωγικὸν μέρος τοῦ φαινομένου. Ἡ διτὴ αὐτὴ ἐκφρασις τοῦ τουρισμοῦ, ὡς μία διομηχανία ποὺ «παράγει» ἕνα προϊόν, τὸ τουριστικὸν προϊόν καὶ ὡς μία ἀγορὰ ποὺ «καταγαλίσκει» αὐτὸ τὸ προϊόν, διαγράφει τὸ πλαίσιον ἐντὸς τοῦ διοίσου εἶναι δυνατὸν ἀνετα γὰ ἔχῃ ἐφαρμογὴν κάθε ἐπιστημονικὴ μέθοδος ποὺ ἐφαρμόζεται εἰς ἀναλόγους περιπτώσεις παραγωγῆς καὶ διαθέσεως ἐνὸς οἰουδήποτε προϊόντος².

Δυστυχῶς ὁ τουρισμὸς εἶναι ἔνας τομεὺς τῆς οἰκονομίας ὃπου δὲν φαίνεται νὰ ἔχῃ δεκτὴ τὰς ὑπηρεσίας τῆς συγχρόνου ἐπιστημονικῆς μεθοδολογίας. Ἡ καθυστέρησις ἐφαρμογῆς ἐπιστημονικῶν μεθόδων εἰς τὸν τουρισμὸν ἵσως γὰ ὀφείλεται εἰς τὸν χαρακτῆρα τῆς οἰκονομίας μιᾶς, ποὺ δὲν εύνοει ἀκόμη τὴν εἰσαγωγὴν ἔξειλημένης μορφῆς ἐπιστημονικῶν συστημάτων, ἵσως καὶ εἰς αὐτὴν

τὴν ἴδιαν τὴν γοστροπίαν τοῦ ἐπιχειρηματίου, τὸν ὅποῖον φαίνεται νὰ «ένοχλοῦν» αἱ νέαι ἴδεαι. «Διὰ πολλοὺς ἐπιχειρηματίας τὰ κυριώτερα ἐμπόδια προέρχονται ἀπὸ τὸ γεγονός ὃτι δὲν ἔριγμεύουν ὁρθὰ τὰς δυσκολίας τῶν ὡς προειδοποίησιν διὰ νὰ ἀλλάξουν μέθοδον», ἔλεγεν ὁ Henry Ford³. Εἰς τὸν τουρισμὸν ἔξαρχο-λουθεῖ νὰ κυριαρχῇ εἰς ὅλας του τὰς φάσεις ὁ αὐτοσχεδιασμὸς καὶ ἡ ἐμπειρία⁴. «Ισως ἀκόμη νὰ εἶναι καὶ τοῦτο μία φυσικὴ συγέπεια τοῦ «εὐημεροῦντος αλάδου». Ἀλλὰ καθὼς εἴπε καὶ ὁ Γάλλος θεωρητικὸς τοῦ τουρισμοῦ δόκτωρ Defert, μέχρι πότε ὁ τουρισμὸς θὰ θεωρῆται τὸ «ἄνθιος τῶν ἐνεργητικῶν οἰκονομιῶν»;⁵.

Σήμερον ἔχει γίνει σχέδιον κανόνι : ὅποιος διαθέτει ἔνα οἰκόπεδον καὶ μερικὰ χρήματα —αὐτὸ δὲν εἶναι πάντα ἀπαραίτητο— γίνεται ξενοδόχος, γίνεται «ἐπιχειρηματίας» καὶ γίνεται χωρὶς προηγουμένως νὰ ἔχῃ μελετήσει ποῦ πρέπει νὰ ἐγκαταστήσῃ τὸ ξενοδοχεῖον του, ποίαν ποσοτικὴν καὶ ποιοτικὴν μορφὴν πρέπει νὰ τοῦ δώσῃ, ποῦ θὰ πωλήσῃ τὸ «προϊόν» του, πόσα θὰ τὸ πωλήσῃ καὶ πῶς θὰ τὸ πωλήσῃ. Αὐτὰ ὅλα ποὺ νὴ ἐπιστήμη τῆς συγχρόνου ἐπιχειρήσεως συνοψίζει εἰς τὴν λεγομένην «οἰκονομικοτεχνικὴν μελέτην» καὶ εἰς τὴν «μελέτην ἐρευνῆς τῆς ἀγορᾶς καὶ προωθήσεως τῶν πωλήσεων», ὁ ἐπιχειρηματίας τοῦ τύπου αὐτοῦ τὰ θεωρεῖ περιττὴν πολυτέλειαν καὶ τὰ ἀφήγει εἰς τοὺς θεωρητικούς. Αὐτὸν τὸν ὄθει τὸ ἐνστικτὸν καὶ τὸν κατευθύνει νὴ ἐμπειρία του. Καὶ εἶναι πράγματι εἰρωνεία διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην ὃτι ἐπιτυγχάνει, εὐημερεῖ. Διατὶ ὅμως; ἀπλούστατα: διότι ὑπάρχει μία μαζικὴ συσσωρευτικὴ ζήτησις ποὺ καταναλίσκει τὰ πάντα, εἴτε διὰ λόγους φυσικῆς ἔλξεως, εἴτε διὰ λόγους κόστους, εἴτε διὰ λόγους παροδικῆς συγκείσεως, ὁ τουρισμὸς μας ἀγνοεῖ τὸν διεθνῆ συναγωγισμὸν καὶ «πωλεῖται» χωρὶς κακομίαν ἴδιαιτέρων προσπάθειαν εἰς τὴν διεθνῆ τουριστικὴν ἀγοράν. «Ἄς μὴ ληστιονῷμεν ὅμως πώς ὁ τουρισμὸς εἶναι ἔνα «πολυτελὲς» καὶ ταυτόχρονα «εὐπαθὲς» προϊόν μὲ μίαν τρομακτικὴν ἐλαστικότητα ζητήσεως, ποὺ τὴν ρυθμίζουν ἀποκλειστικὰ ἔξωτεροι παράγοντες, παράγοντες ποὺ δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ ἐπηρεάσωμεν. Η δημιουργία γένων τουριστικῶν τόπων, η τεχνικὴ μείωσις τοῦ τουριστικοῦ κόστους (πρόσφατος περίπτωσις νὴ ὑποτίμησις τοῦ ισπανικοῦ νομίσματος), αἱ προκαλούμεναι διεθνεῖς ἀγαταραχαὶ εἰς τὸν μεσογειακὸν χῶρον (περιπτώσεις Μέσης Αγατολῆς - Κύπρου), η ἀλλαγὴ τοῦ προσανατολισμοῦ τῶν μεγάλων τουριστικῶν ρευμάτων καὶ ἄλλοι ἔξωγενεῖς παράγοντες, ἀγαταράσσουν τοὺς ὄρους τοῦ διεθνοῦς τουριστικοῦ «ἐμπορίου» καὶ προκαλοῦν προβλήματα εἰς τὴν προϊθησιν τῶν «πωλήσεών» μας.

Τὸ τὰς διαμορφουμένας οὕτω συνθήκας περιορισμοῦ τῆς ζητήσεως καὶ κατὰ φυσικὴν συγέπειαν «ἀδραγοποιήσεως» τῆς προσφορᾶς ἴδιαιτέρως τοῦ παραγωγικοῦ αὐτῆς τμήματος, τὸ ὅποῖον δεσμεύει μεγάλον ὅγκον παγίου κεφαλάλου, ὁ ἐμπειρισμὸς ἀναζητεῖ λύσεις τῶν προβλημάτων εἰς τὸν δρθιολογισμὸν

καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον. Ἡ ἐπιστήμη ὁμως τῆς οἰκονομίας δὲν λειτουργεῖ μόνον κατασταλτικά. Εγαί δυγατὸν γὰ λεχθῇ μάλιστα πώς δλίγα προσφέρει εἰς αὐτὸ τὸ στάδιον. Λειτουργεῖ βασικὰ ως διαδικασία προληπτική, που ἐκδηλώνεται μὲ τὴν μιελέτην καὶ τὸν προγραμματισμὸν εἰς τὴν ἀρχὴν κάθε ἐπιχειρηματικῆς δράσεως. Εἰς αὐτὸ τὸ σημεῖον γεννᾶται τὸ ἐρώτημα : τί εἶναι δυγατὸν γὰ προσφέρη ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα εἰς τὸν σύγχρονον τουρισμὸν; Καὶ πρῶτα ἀπὸ ὅλα θὰ πρέπει γὰ λεχθῇ πώς εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ τουρισμοῦ δὲν ὑπάρχει μία ἔνιαία ἐπιστήμη, ἡ ὁποία γὰ ἀσχολήσται μὲ τὸ τουριστικὸν φαινόμενον. Κυριαρχεῖ δέδαια εἰς τὰς περισσοτέρας φάσεις τοῦ φαινομένου ἡ οἰκονομία, ἀλλὰ καὶ ἡ χωρονομία, ἡ πολεοδομία, ἡ κοινωνιολογία, ἡ ψυχολογία, ἡ στατιστική, τὸ δίκαιον κ.τ.λ., λαμβάνονταν ἐνεργὸν μέρος⁶. Δὲν δηλοῦμεν δέδαια ἐδῶ διὰ τὴν τεχνικήν, ποὺ εἶναι ἄλλο πρᾶγμα : εἶναι ἔνα μέσον ἐφαρμογῆς τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν πρᾶξιν.

Δὲν ὑπάρχει καμμία φάσις τῆς τουριστικῆς διαδικασίας, εἰς τὴν ὁποίαν γὰ τὴν ἔχῃ ἐφαρμογὴν κάποια ἐπιστημονικὴ μέθοδος. Ἀπὸ τὴν ἐπιλογὴν τοῦ χώρου ἐγκαταστάσεως μέχρι τῶν δργανωτικῶν λεπτομερειῶν κάθε τουριστικῆς δραστηριότητος, διαγράφεται ἔνα εύρυτατον πεδίον, ὃπου εύρίσκουν ἐφαρμογὴν σειρὰ ἐπιστημονικῶν μεθόδων. Ἐδῶ δέδαια δὲν πρόκειται γὰ εἰσέλθωμεν εἰς λεπτομερεῖας⁷ ἀπλῶς θὰ περιορισθῶμεν γὰ θέξωμεν ὠρισμένας χαρακτηριστικὰς φάσεις τοῦ τουριστικοῦ κυκλώματος εἰς τὰς ὁποίας ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα δύναται γὰ προσφέρη σημαντικὰς ὑπηρεσίας.

Εἰς τὴν φάσιν τῆς ἐπιλογῆς ἐνὸς τόπου διὰ τουριστικὴν ἀνάπτυξιν γὰ προηγουμένη μιελέτη ἀποτελεῖ βασικὴν προϋπόθεσιν. Ἡ γεωφυσικὴ καὶ ἡ κλιματολογία θὰ παράσχουν τὰς ἀπαραιτήτους πληροφορίας περὶ τῶν ὑπαρχόντων στοιχείων φυσικῆς ἔλξεως. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ μαζὶ μὲ τὰ μνημεῖα τοῦ πολιτισμοῦ (παραλίαι, θερμοπηγαί, κλῖμα, ἀρχαιότητες κ.τ.λ.) ἀποτελοῦν τὰς πρώτας ὅλας πλησίον τῶν ὁποίων ἀναγκαστικῶν πρέπει γὰ ἐγκατασταθῇ γὰ τουριστικὴ ἐπιχείρησις. Ἡ τουριστικὴ τοποθεσία, ὅπως τὴν ἐχαρακτηρίσειν γὰ γαλλικὴ τουριστικὴ «φιλολογία» εἶναι μία τοποθεσία «εἰς τὴν πηγὴν» (localisation «à la source»), ποὺ σημαίνει ότι «δημιουργεῖται» ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχουν αἱ ἀνωτέρω «πρῶται ὅλαι» ὑπὸ ἔνα βασικὸν ὅρον : ότι γὰ τοποθεσία αὐτὴ εύρισκεται εἰς τοιαύτην ἀπόστασιν ἀπὸ τὴν τουριστικὴν ἀγοράν, ὥστε γὰ καθίσταται «οἰκονομικῶς» προσπελάσιμος ἀπὸ τὰ μεγάλα τουριστικὰ ρεύματα⁸. Χωρὶς τὰ ἀνωτέρω βασικὰ στοιχεῖα, φυσικά, γεωγραφικά, πολιτιστικά, οἰκονομικά, κ.τ.λ., δὲν εἶναι δυγατὸν ἔνας τόπος γὰ ἐπιλεγῆ ὅπα τουριστικὴν ἀνάπτυξιν. Τὸ γὰ προσπαθῶμεν γὰ ἀναπτύξωμεν ἔνα τόπον, δ ὁποῖος δὲν ἔχει αὐτὰς τὰς προϋποθέσεις, στηριζόμενοι εἰς διαφόρους σκοπούμετρητας, εἶναι ως γὰ ἐπιδιώκωμεν γὰ δημιουργήσωμεν ἔνα ἐργοστάσιον παραγωγῆς παπούτσιών εἰς μίαν κοινωνίαν ιθαγενῶν, ὃπου γὰ ὑπόδησις θεωρεῖται ἀμάρτημα. Καὶ τοῦτο διότι τοὺς ἀνθρώπους δὲν εἴλεθα εἰς θέσιν γὰ τοὺς κατευθύνωμεν ἐκεῖ ὅπου θέλομεν. Οἱ ἄνθρω-

ποι εἰς μίαν ἐλευθέραν κοινωνίαν, ἀποφασίζουν μόνοι των, ποῦ πρόκειται γὰ περάσουν τὰς διακοπάς των. Ἐξαίρεσιν ἀποτελοῦν αἱ διευθυγόμεναι κοινωνίαι, ὅπου προγραμματίζονται αἱ διακοπαὶ καὶ οἱ ἀνθρώποι κατευθύγονται ἐκεῖ ὅπου τὸ σχέδιον ἐπιβάλλει. Τὴν ἐπιλογὴν τοῦ καταλλήλου τόπου ἀκολουθεῖ ἡ μελέτη τοῦ χώρου. Η χωροταξία θὰ δημιουργήσῃ τὰς «τουριστικὰς ζώνας» καὶ θὰ προτείνῃ τὰ ἀναγκαῖα ἔργα ὑποδομῆς, τὰ δποῖα θὰ προκαλέσουν τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ιδιωτικῆς πρωτοδουλίας διὰ τουριστικὰς ἐπενδύσεις.

Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον ἔχομεν φθάσει εἰς τὴν φάσιν κατὰ τὴν ὅποιαν οἱ ἀνθρώποι τῶν ὑποθέσεων, οἱ «businessmen» πρόκειται νὰ ἀποφασίσουν διὰ τὴν ἕδρυσιν μιᾶς βασικῆς τουριστικῆς ἐπιχειρήσεως, ἵστω ξενοδοχειακῆς. Εἰς τὴν ἐπιλογὴν τοῦ καταλλήλου τόπου διὰ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ ξενοδοχείου θὰ δοηθῇθοῦν καὶ θὰ ὀδηγηθοῦν ἀπὸ τὰς γενικὰς ἀρχὰς ποὺ διέπουν τοὺς οἰκονομικοὺς χώρους. «Ενας ἐπιτυχημένος Αμερικανὸς ξενοδόχος εἶπε κάποτε πώς ὑπάρχουν τρεῖς μόνον κανόνες διὰ μίαν ἐπικερδῆ τουριστικὴν ἐπένδυσιν : location, location, location (τοποθεσία, τοποθεσία, τοποθεσία). Μὲ τὴν ἀπλοποιημένην αὐτὴν ἔκφρασιν ἥθελε νὰ δεῖξῃ τὴν βασικὴν σημασίαν ποὺ ἔχει ἡ τοποθεσία εἰς μίαν ἐπιχειρησιν μὲ νησημένας ἐπενδύσεις εἰς σταθερὸν κεφάλαιον, ὅπου τὰ προϊόντα τῆς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μεταφερθοῦν εἰς τὴν ἀγοράν, ἀλλὰ ἡ ἀγορά, δηλαδὴ ἡ πελατεία νὰ μεταφερθῇ εἰς αὐτήν⁸. Μετὰ τὴν ἐπιλογὴν τῆς τοποθεσίας ὁ ἐπιχειρηματίας καλεῖται νὰ ἀποφασίσῃ διὰ τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχειρήσεώς του, δηλαδὴ διὰ τὸν ὅγχον τῆς παραγωγῆς του, ἐκφραζόμενον διὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν αἰλιγῶν καὶ διὰ τὴν ποιότητα τοῦ προϊόντος του, ἐκφραζόμενην διὰ τῆς κατηγορίας τοῦ ξενοδοχείου. Η μελέτη τῆς ἀγορᾶς ἀπὸ ποσοτικῆς ἀπόψεως καὶ ἡ διερεύνησις ἀκολούθως τῶν προτιμήσεων καὶ τῆς δυναμικότητος τῆς τουριστικῆς καταναλώσεως, θὰ ἐπιτρέψουν εἰς τὸν ἐπιχειρηματίαν νὰ λάθῃ ὅρθιὰς ἀποφάσεις ἐπὶ τοῦ μεγέθους καὶ τῆς ποιοτικῆς συνθέσεως τῆς ὑπὸ ἕδρυσιν τουριστικῆς μονάδος.

Η ἐπομένη φάσις εἶναι δργαγωτικῆς ὑφῆς. Εἰς τὸ στάδιον αὐτὸν ἐφαρμόζεται ἡ οἰκονομικὴ τῶν ἐκμεταλλεύσεων. Ἐπιστημονικὴ δργάνωσις εἰς τὸν τομέα αὐτὸν σημαίνει πλήρη γνῶσιν τῆς λειτουργίας τῆς ἐπιχειρήσεως. Ο ἐπιχειρηματίας εἶναι εἰς θέσιν κάθε στιγμὴν νὰ γνωρίζῃ εἰς ποίαν κατάστασιν εὑρίσκεται ἡ ἐπιχειρησίς του⁹ εἶναι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ ποίαν ἀκριδῶς πληρότητα πρέπει νὰ ἔξασφαλίζῃ τὸ ξενοδοχεῖον του διὰ νὰ πραγματοποιῇ κέρδη¹⁰ καὶ ἀκόμη πόσον δύναται νὰ μειώσῃ τὰς τιμάς του, αὔξανοντας τὴν πληρότητα, διὰ νὰ κερδίζῃ ἐπίσης. «Ολα αὐτὰ ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν μελέτην τοῦ βαθμοῦ ἀπασχολήσεως κάθε ἐπιχειρήσεως καὶ τῆς ἐλαστικότητος τῶν τιμῶν ἐκ τῆς αὐξήσεως τῆς «παραγωγῆς» δηλαδὴ τῶν διαγυντερεύσεων, ὡς καὶ πολλὰ ἄλλα δύναται νὰ γνωρίζῃ ὁ ἐπιχειρηματίας ἐὰν ἔχῃ ἐπιστημονικὰ ὠργανωμένην ἐπιχείρησιν.

Αλλη φάσις σημαντικὴ εἰς τὸ τουριστικὸν κύκλωμα εἶναι ἡ διάθεσις τοῦ

τουριστικοῦ προϊόντος, ποὺ ἀφορᾷ τὸ marketing. Μία σειρὰ ἀπὸ ἐπιστημονικᾶς μεθόδους ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἐπιχειρηματίαν νὰ γνωρίζῃ τὰς δυνατότητας τῆς ἀγορᾶς εἰς τὴν ὅποιαν πρόκειται νὰ προωθήσῃ τὸ προϊόν του, τὴν συμπεριφοράν καὶ τὰς προτιμήσεις τῆς τουριστικῆς πελατείας, τὰς συνθήκας τοῦ συναγωνισμοῦ καὶ ἄλλα στοιχεῖα ποὺ θὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ καθορίσῃ τοὺς στόχους τῆς πολιτικῆς του. Ἐπίσης ἔνα διαφημιστικὸν πρόγραμμα ποὺ θὰ δασικεται εἰς τὰ συμπεράσματα τῆς ἑρεύνης μιᾶς συγχεκριμένης ἀγορᾶς καὶ ἔνα καλὸν σύστημα προωθήσεως τῶν πωλήσεων, θὰ διευκολύνουν καὶ θὰ ἐπιτύχουν τὴν διάθεσιν τοῦ τουριστικοῦ προϊόντος. Παράλληλα πρὸς τὰ ἀνωτέρω κατὰ τὸ στάδιον τῆς ὑποδοχῆς αἱ δημόσιαι σχέσεις εἶναι δυνατὸν νὰ διογθήσουν ἀποτελεσματικὰ εἰς τὴν δημιουργίαν καλῶν ἑντυπώσεων καὶ φιλικοῦ κλίματος, στοιχεῖα ἀπαραίτητα εἰς τὴν προσπάθειαν διὰ τὴν προσέλκυσιν ἐπισκεπτῶν. Ο τουρισμὸς ἀπὸ μίαν εὐρυτέραν ἀποφιν δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ δημόσιαι σχέσεις σχέσεις ποὺ δημιουργοῦν γνωριμίας καὶ συγδέουν τὸν ἔνον γιὲ τὸν τόπον συγαισθηματικά.

Τὰ ἔκτειντα ἀνωτέρω εἶναι μερικὰ χαρακτηριστικὰ παραδείγματα ἐφαρμογῆς ἐπιστημονικῶν μεθόδων εἰς τὸν τουρισμόν : ἡ χωρονομία, ἡ χωροταξία, αἱ ἀρχαὶ ποὺ διέπουν τὴν διοίκησιν τῶν ἐπιχειρήσεων, ἡ ὀρθολογιστικὴ δργάνωσις, ἡ ἔρευνα τῆς ἀγορᾶς, ἡ διαφήμισις, ἡ προωθήσις τῶν πωλήσεων καὶ αἱ δημόσιαι σχέσεις εἶναι νεωτεριστικαὶ ἰδέαι τὰς ὅποιας οἱ περισσότεροι ἀνθρώποι ἀρνοῦνται νὰ τὰς ἀποδεχθοῦν. Βέβαια ἡ ἀνάπτυξις τῆς οἰκονομίας θὰ προκαλέσῃ ἀγαμφισθήτητα κάποιαν ἀλλαγὴν εἰς τὴν νοστροπίαν αὐτὴν τῶν ἀνθρώπων καὶ θὰ τοὺς ἀναγκάσῃ νὰ συμφιλιωθοῦν γιὲ τὰς γέας αὐτὰς ἰδέας. Ἐὰν περιμένωμεν τὴν φυσιολογικὴν αὐτὴν ἔξελιξιν θὰ καθυστερήσωμεν. Ο διεθνῆς συναγωνισμὸς ποὺ ἀπὸ καἱρὸν ἔχει ἀποδεχθῆ τὰς ἰδέας αὐτάς, κινεῖται γιὲ ταχύτερον ρυθμὸν καὶ ἐπόμενον εἶναι νὰ μᾶς ὑπερφαλαγγίσῃ.

Διὰ τοῦτο εἶναι ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη, ἐάν θέλωμεν γιὰ ἐπιχειρηματειν εἰς τοὺς εὐρυτέρους οἰκονομικοὺς χώρους τῆς Εὐρώπης, νὰ δεχθῶμεν τὴν ἐπιστημονικὴν μέθοδον καὶ ἔρευναν ὡς δργανικὸν στοιχεῖον τοῦ τουρισμοῦ μας. Αὐτὸ δέβαια προϋποθέτει πλήρη γνῶσιν τοῦ τουριστικοῦ φαινομένου, καὶ ἀκριβής γνῶσις σημαίνει ἐπιστήμη. Γεγγάται λοιπὸν τὸ ἐρώτημα : πῶς τὸ τουριστικὸν φαινόμενον θὰ περιέλθῃ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἐπιστήμης; Αἱ προσπάθειαι διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο πρέπει γιὰ στραφοῦν πρὸς τὰς ἔξῆς κατευθύνσεις : πρῶτον, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς εἰσαγωγῆς τοῦ ἀντικειμένου ὡς ὅλης διδασκομένης εἰς τὸ Πανεπιστήμιον εἴτε διὰ τῆς ἰδρύσεως αὐτοτελοῦς ἔδρας τουριστικῆς οἰκονομίας ἡ τουριστικῆς πολιτικῆς, εἴτε διὰ τῆς διευρύνσεως συγγενοῦς ἔδρας διὰ τῆς προσθήκης τοῦ οἰκείου μαθήματος : ὡς συγγενεῖς ἔδρας ἡ εὐρωπαϊκὴ πανεπιστημιακὴ διάρθρωσις θεωρεῖ τὴν οἰκονομικὴν γεωγραφίαν, τὴν κυκλοφοριακὴν οἰκονομίαν, τὴν πολιτικὴν τῶν μεταφορῶν, τὰς ἔξωτερικὰς συναλλαγὰς κ.τ.λ. : δεύτερον, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἔξειδικεύσεως ἐπιστημονίων τῆς οἰκο-

γοιακής καὶ κοινωνικής γενικότερον ἐπιστήμης εἰς τὰ θέματα τῆς τουριστικῆς οἰκονομίας, διὰ τῆς ἴδρυσεως Ἰνστιτούτου μεταπανεπιστημιακοῦ κύκλου τουριστικῶν σπουδῶν κατὰ τὸ πρότυπον ὁμοειδῶν ζένων ἴδρυμάτων ἐν Γερμανίᾳ (Πανεπιστήμια Μονάχου καὶ Φραγκφούρτης), ἐν Ἐλβετίᾳ (Ἀγωτάτη Σχολὴ Οἰκονομικῶν καὶ Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Saint Gall), ἐν Ἰταλίᾳ (Ἀγωτάτη Σχολὴ Οἰκονομικῶν Επιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας) κ.τ.λ., τρίτον, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς δημιουργίας Κέντρου τουριστικῶν μελετῶν πανεπιστημιακοῦ χαρακτῆρος μὲν ἀντικείμενον τὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην καὶ ἔρευναν τοῦ τουριστικοῦ φαινομένου κατὰ τὸ προγραμματεύον τοῦ Κέντρου Τουριστικῶν Μελετῶν (Centre d' Études du Tourisme) τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Αἴξ - Μασσαλίας¹ καὶ τέταρτον, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ὀργανώσεως μιᾶς ἔθνικῆς Ἑγώσεως τῶν ἐν Ἐλλάδι ἐμπειρογνωμόγων τουρισμοῦ, ἡ ὅποια θὰ συνεργάζεται μετὰ τῆς Διεθνοῦς Ἑγώσεως Ἐμπειρογνωμόγων Ἐπιστημόνων Τουρισμοῦ (AIFEST) καὶ θὰ μελετᾷ τὰ τρέχοντα προβλήματα τοῦ ἐλληνικοῦ τουρισμοῦ.

Ἐφ' ὅσον ἐπιτύχουν αἱ προσπάθειαι αὐταῖ, θὰ προκύψουν κλιμακωτὰ τὰ ἀκόλουθα θετικὰ ἀποτελέσματα: γενικὴ τουριστικὴ μόρφωσις εἰς ἐπίπεδον πανεπιστημιακόν, ἔξειδίκευσις ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου εἰς πανεπιστημιακὸν ἐπίπεδον, δημιουργία φορέως ἐπιστημονικῆς ἔρευνης καὶ ὀργάνωσις τῶν ἐπιστημόγων ἐμπειρογνωμόγων τουρισμοῦ εἰς σωματειακὸν ἐπιστημονικὸν σχῆμα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ δυνηθῷμεν νὰ δημιουργήσωμεν στελέχη ἐπιστημονικὰ κατηγορισμένα, τὰ ποῖα θὰ ἀσκήσουν πίεσιν ἐκ τῶν κάτω καὶ θὰ παραδίδουν τὸ φράγμα τῆς ἐμπειρίας μὲν τὴν πειθῶ τοῦ ὀρθολογισμοῦ καὶ τῆς ἐπιστημοσύνης. Δέν θὰ πρέπει ἵσως γὰ παραλείψωμεν ὥρισμά τοις ἀξιολόγους προσπαθείας, αἱ ὅποιαι ἔλαχον χώραν εἰς τὴν Ἐλλάδα τὸν τελευταῖον καιρὸν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἐπιστημονικῆς θεωρήσεως τοῦ τουριστικοῦ φαινομένου ὅπως ἡ ἐπὶ τινα χρόνον λειτουργία τοῦ Κέντρου Τουριστικῶν Μελετῶν τῆς Ἀγωτάτης Σχολῆς Βιομηχανικῶν Σπουδῶν, ἡ ἔρευνητικὴ ἐπὶ τοῦ τουρισμοῦ δραστηριότης τοῦ Κέντρου Προγραμματισμοῦ καὶ Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν, ἡ πρόσφατος ἴδρυσις ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Περιηγητικῆς Λέσχης Κέντρου Τουριστικῶν Ἐρευνῶν, ὡς καὶ ὥρισμέναι μεμονωμέναι προσπάθειαι ἴδιωτικοῦ χαρακτῆρος.

"Οπως καὶ ἔναν ἔχουν τὰ πράγματα οἱ ἀνθρωποι τῶν τουριστικῶν ὑποθέσεων δέν εἶναι δυνατὸν ἐπὶ μακρὸν γ' ἀγνοοῦν μερικὰς βασικὰς ἐπιστημονικὰς ἀρχάς, ἐν ὄντιματι μιᾶς ἐσφαλμένης ἀντιλήψεως δτι δῆθεν γγωρίζουν τὰ πάντα, χωρὶς οἰκονομικὰς δι' αὐτοὺς συγεπείας. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ρῆσις τοῦ Ξενοφῶντος: «ὅποιος δέν γγωρίζει κάτι ἐπιστημονικά, δέν εἶναι οὕτε στρατηγός, οὕτε λατρός, ἔστω καὶ ἔναν ἀκόμη τὸν ψηφίσουν ὡς τοιοῦτον δῆλοι οἱ ἀνθρωποι». Δέν εἶναι νοητὸν ἔνας τομεύς, δπως ὁ τουρισμός, ὁ δποῖος ἀποτελεῖ τὸ δυναμικότερον στοιχεῖον τῆς συγαλλαγματικῆς μας οἰκο-

νομίας καὶ ἐλέγχει ἀμέσως καὶ ἐμπέσως διὰ τῶν πολλαπλασιαστικῶν του ἐπιδράσεων ἔνα σημαντικὸν τμῆμα τοῦ ἔθνου μας εἰσοδήματος, γὰρ εὑρίσκεται ἐκτὸς τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ν' ἀντιμετωπίζεται κατὰ τρόπον ἐμπειρικόν.

"Ισως γὰρ ὑπήρξαμεν ὑπερβολικὰ ἀπαισιόδοξοι εἰς δὲ τις ἀφορῷ τὰς δυνατότητας τοῦ ἀνθρώπου τῶν ὑποθέσεων νὰ δεχθῇ καὶ γὰρ ἀφομοιώσῃ τὰς συγχρόνους ἰδέας ἐπὶ τῶν θεμάτων τοῦ τουρισμοῦ, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν ὑπερβολικὰ αἰσιόδοξοι διὰ τὸν ρόλον, τὸν ὅποῖον δύγαται νὰ διαδραματίσῃ ἡ ἐπιστήμη εἰς τὸν τομέα τοῦ τουρισμοῦ. Ἡ ἀντίθεσις ἀνάμεσα εἰς τὴν πεῖραν καὶ τὴν ἐπιστήμην εἶναι δεδομένη εἰς κάθε ἐποχήν. Ἡ ἐκτασίς ποὺ χωρίζει τὰς δύο ἀκραίας θέσεις εἶναι ζήτημα προσωπικῆς ἀντιλήψεως καὶ ἐκτιμήσεως. Ἡ χρυσή τομὴ εὑρίσκεται κάπου εἰς τὴν μέσην διότι οὔτε ὁ ἐπιχειρηματίας δασίζεται ἀπόλυτα καὶ ἀποκλειστικὰ εἰς τὸν ἐμπειρισμόν, οὔτε ἡ ἐπιστήμη λύει μὰ κάποιον μαχικὸν τρόπον τὰ προβλήματά μας. Ἡ προσπάθειά μας εἶναι νὰ σημαρύνωμεν τὴν ἀπόστασιν αὐτήν. Καὶ εἶναι βέβαιον πώς εἰς τὴν σημερινήν ἔξελιξιν τῶν πραγμάτων ἡ ἐπιστήμη κερδίζει καθημερινῶς ἔδαφος εἰς δάρος τῆς πείρας, διότι στηρίζεται εἰς τὴν γνῶσιν καὶ ὅχι εἰς τὴν αἰσθησιακὴν ἀντίληψιν. Έὰν εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ τουρισμοῦ ἡ γνῶσις συγκροτήσῃ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν ἐπιδάλη ὡς δργανικὸν αὐτοῦ στοιχεῖον, θὰ ἔχῃ ἐπιτευχθῆ ἔνα σημαντικὸν δῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἐπιστημονικῆς θεωρήσεως τοῦ τουριστικοῦ φαιγομένου.

Ρόδος, Ιανουάριος 1968

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- John M. Keynes, 'Η γενικὴ θεωρία τῆς ἀπασχολήσεως τοῦ τόκου καὶ τοῦ χρήματος (κατὰ μετάφρασιν τοῦ Καθ. Δ. Δελιβάνη), Αθῆναι 1955, σ. 21.
- Μιλτ. Ι. Λογοθέτη, Προσδιοριστικοὶ παράγοντες τῆς τουριστικῆς προσφορᾶς καὶ ζητήσεως, Ρόδος 1967, σ. 19-23.
- G. Tagliacarne, Tecnica e pratica delle ricerche di Mercato, Μιλάνον 1964, σ. 10.
- Μιλτ. Ι. Λογοθέτη, 'Η προβληματικὴ τοῦ Ροδιακοῦ τουρισμοῦ, Αθῆναι 1967, σ. 40.
- Pierre Defert, Pour une politique du Tourisme en France, Παρίσι 1967, σ. 27.
- Μιλτ. Ι. Λογοθέτη, Προβλήματα καὶ κατεύθυνσεις τουριστικῆς πολιτικῆς, Αθῆναι 1967, σ. 16.
- Pierre Defert, La Localisation touristique, Βέρνη 1966, σ. 19.
- S. Medlik, «Market feasibility approach to hotel location» εἰς Revue de Tourisme, τεῦχος 4/1966, σ. 141.